

NEZNAN PREŠERNOV DISTIH

FRAN VIDIC

V dobi, ko se bližamo stoletnici Prešernove smrti in ko smo dobili že celo vrsto izdaj njegovih del ter stojimo tik pred najpopolnejšo izdajo z vsem znanstvenim in kritičnim aparatom, korespondenco, biografijo in komentarjem, bi bilo težko pričakovati, da bi se našla še kakšna neznana drobtinica izpod Prešernovega peresa. In vendar je nanesel srečen slučaj, da se je otel pozabi neznani Prešernovi distih.

Profesor dr. Kidrič, ki pripravlja novo izdajo Prešerna, mi je v svoji ljubeznivosti pokazal odtiske prvega dela svoje bodoče izdaje (poezije in korespondenco). Med korespondenco je pod št. 18 pismo „Laschan Anton — Prešernu“, doslej neobjavljeno pismo. Ime Antona Laschana me je opozorilo, da sem se obrnil na g. Viljema Laschana, dvornega svetnika v pokoju, ki živi na Čušperku na Dolenjskem, in ga prosil, da bi mi sporočil, ali in kako je morda ž njim v rodu Prešernov dopisnik A. Laschan, in če bi bil njegov sorodnik, ali morda hrani kakšno Prešernovo pismo. Takoj sem dobil dne 2. januarja 1935. nad vse ljubezniv odgovor, da je bil Anton Laschan oče g. Viljema Laschana, da je dobro poznal Prešerna in pripadal celó prijateljskemu krogu Čopa in Prešerna. Da bi bil A. Laschan kdaj v kakšni korespondenci s Prešernom, tega g. dvorni svetnik Laschan ni vedel povedati in mu o tem njegov oče nikdar ni omenil besedice. V lepo urejeni zbirki pisem svojega očeta kljub skrbnemu iskanju ni našel nobenega Prešernovega pisma, pač pa — spominski list s Prešernovim distihom.

A kdo so Laschani, katerih predstavnika je Prešeren tako dobro poznal?

Gospod dvorni svetnik Viljem Laschan more zasledovati svoj rod samo do svojega pradede *Jurija Laschana*, ki je bil posestnik in tržan v Sevnici ob Savi — rojstni in smrtni podatki niso znani — in je bil poročen z Marijo Hribarjevo. Rodbina se je baje v Sevnico priselila iz Istre.

Jurijev sin je bil doktor medicine *Matija Laschan*, rojen 18. februarja 1770. v Sevnici ob Savi, umrl 13. septembra 1832. v Novem mestu. (S tem so izpopolnjeni pomanjkljivi podatki v Slovenskem biografskem leksikonu.) Njegov nagrobnik je na starem pokopališču v Novem mestu. Za francoske Ilirije je bil fizik v Novem mestu in se je mnogo trudil za cepljenje proti osepnicam. Po odhodu Francozov ga je poslala avstrijska uprava za fizika v novo zasedeni Dubrovnik, 1820. pa se je vrnil v Novo mesto. Spisal je več poljudno-znanstvenih člankov o Dolenjskih toplicah (Slovenski biografski leksikon). Sin Matije Laschana je bil *Anton Laschan*, adresat Prešernovega distiha.

Prešeren je imel osebne stike vsaj z dvema sinovoma Matije Laschana. Ignacij Laschan, rojen okoli 1803. na Dunaju, je bil 1819.—1821. na ljubljanskem liceju Prešernov tovariš (katalogi ljubljanskega liceja v arhivu humanistične gimnazije v Ljubljani) ter je študiral medicino na Dunaju do istega 1828. leta, kakor Prešeren pravo. A Ignacijev brat Anton, rojen Matiji Laschanu v Metliki 5. avgusta 1811., je študiral licej v Ljubljani 1827.—1829. (katalogi) ter bival tudi potem, ko je dokončal pravoslovne študije, nad dve leti v Ljubljani: prezidialni odlok z dne 29. avgusta 1833. ga je namreč pridelil za konceptnega kandidata gubernijskemu svetniku Veselu; tu je opravil tudi izkušnjo o političnih zakonih in hudih političnih prestopkih, ki so jo vpisali 19. novembra 1834. (evidenčni zapisnik vladnega arhiva v Narodnem muzeju v Ljubljani).

O stikih med Prešernom in Laschanom v letih 1833.—1835. priča tudi spominski list, ki ga je Prešeren posvetil Antonu Laschanu, a gospod dvorni svetnik Viljem Laschan našel v zapuščini svojega očeta. Pisan je s Prešernovo roko in s Prešernovim svojeročnim podpisom ter se glasi:

„Prijetlu Lashanu!

Varha Te zhaka Dolézn pred Ariftokratov tiránftvam;

Varji fe drushbe volkov, bódi mu bramba pravíz!

Dr. Prefhérn.ª

Spominski list, 22 cm dolg in 16 cm širok, z zlatim robom, je pisan v bohoričici. Datiran sicer ni, vendar se dá čas njegovega postanka približno ugotoviti. Ker je bil A. Laschan ob koncu leta 1835. od gubernija v Ljubljani premeščen k okrožnemu glavarstvu v Novem mestu (Kreis-hauptmannschaft Neustadtl), se more z gotovostjo trditi, da je Prešeren v decembru 1835. napisal spominski list in ga posvetil A. Laschanu. Premestitvenega dekreta ni mogoče najti niti v arhivu v ljubljanskem muzeju niti v Laschanovi zapuščini, vendar pa se more iz osnutka njegove „službene tabele“ posneti, da se je njegova premestitev odredila z guber-

nialnim dekretom z dne 3. decembra 1835., št. 28.027; ker je nastopil svojo novo službo okoli novega leta 1836., je jasno, da je nastal Prešernov distih v mesecu decembru 1835. pred Laschanovim odhodom v Novo mesto.

Tudi vsebina distiha se dá docela razjasniti. Da je napisal Prešeren spominski distih pred Laschanovim odhodom v Novo mesto, sledi iz heksametra.

Dolenjci ga pričakujejo, da jih bo varoval pred tiranstvom aristokratov. Znano je, da je bila politična služba v nekdanji Avstriji domêna plemičev, ki so včasih zelo oblastno, naduto in oholo ravnali z „manjvrednim“ slovenskim narodom. V Novem mestu so bili v dobi, ko so sestavljali uradni šematizem za 1836., v politični službi trije „aristokrati“: okrožni glavar Friedrich von Rechbach; komisar Johann Nep. Garzarolli Edler von Thurnlack; konceptni praktikant Anton R. Desimon von Sternfels. Glavar je bil svoj čas v svojem okraju majhen bog, pred katerim je vse trepetalo, saj je bil cesarjev namestnik in reprezentant mogočne države. Upravičen je bil torej opomin demokrata Prešerna prijatelju, ki tedaj še ni imel plemstva, naj varuje Dolenjce pred tiranstvom aristokratov.

Vsebina pentametra je v zvezi z *literarnim delovanjem* Prešernovim. Distih je nastal v decembru 1835. V istem letu je nastal tudi Prešernov nemški sonet proti cenzuri, znan pod imenom „Chorwölf“, ki pa v Prešernovem rokopisu nima tega imena, temveč samo napis „Sonet“. Naslov „Chorwölf“ mu je dal šele Levstik. Sonet ima akrostihon „An Pauschek und Stelzich“.

Državna cenzura je bila v Prešernovi dobi pravi strah literatov in umetnikov ter huda cokla za duševni razvoj in napredek. Uvedena je bila v terezijanski dobi, prvotno zato, da bi zajezila posirovljenje odra in igralcev, ki so v tako imenovanih „Stegreif-komedijah“ s „Hanswurstom“ često žalili dober okus in dostojnost, potem pa se je iz varovalke dobrega okusa počasi razvila v politično oblastvo in je v dobi reakcije, ki je prišla za prosvitljenstvom, postala največja ovira literarnega ustvarjanja in duševnega razvoja. Cenzurna policija je čedalje bolj opuščala svoj prvotni namen, da bi zabranjevala umazanije in klafanje na odru, ter začela vohati povsod za političnimi nagibi in izrazi svobode in demokracije. Cenzura je dosegla počasi tako mejo borniranosti in smešnosti, da je dovedla do popolnega zasužnjenja duha in do propada dramske in druge literarne produkcije, zlasti ko je rodil v Metternichovi dobi strah pred revolucionarnimi idejami silen pritisk cenzure in policije, ki je pretaknila in prevohala tudi privatno življenje posameznikov.

Da se je tudi Prešeren moral otepati s cenzurnimi omejitvami, nam dokazuje tudi njegov tretji sonet „Sängers Klage“: „Ihr hörtet von der Zwerge argem Sinnen“, ki so zapirali lepe mladenke in jih imeli skrite za zapahi; čisto jasno je povedal Prešeren svoje mnenje v zadnjih treh stihih:

„Wie heißt der Wicht?“ — „„Herr Barthelmä Kopiter.““
 „Die Schöne?“ — „„Krainische Literatur.““
 „Der Riegel, der ihm zu Gebot?“ — „„Censur.““

Dne 6. julija 1835. je utonil Čop v Savi. Njegova smrt je kakor blisk z jasnega zadela ves njegov prijateljski krog, zlasti pa je potrla Prešerna. Kako globoko rano je zasekala ta nesreča Čopovemu prijateljskemu krogu, dokazuje to, da je 29. številka lista „Illyrisches Blatt“ z dne 18. julija 1835. posvetila spominu Matije Čopa poetična izliva Franca pl. Hermansthala in A. Laschana; poslednji končava:

„So sind wir Brüder, wo wir her auch stammen!
 Es weihet der heil'ge Trunk uns zu Genossen!
 Aus diesem Graale lodern ew'ge Flammen!“

In A. Laschan je skozi štiri leta v spomin dneva Čopove smrti priobčeval v listu „Illyrisches Blatt“ po dva soneta. (Štev. 30 z dne 23. julija 1836.; štev. 28 z dne 15. julija 1837.; štev. 31 z dne 4. avgusta 1838. in štev. 28 z dne 11. julija 1839.) Le Prešernovega prispevka ni prinesel „Illyrisches Blatt“ v svoji 29. številki z dne 18. julija 1835.!

In vendar je tudi Prešeren posvetil večno lepo elegijo spominu svojega prijatelja Čopa, sicer v nemškem jeziku, in v njej tako nepopisno lepo izrazil Čopovo smrt v čisti vodi gorske Save:

„Nicht ahntest du, daß deine Bahn beschlossen;
 der Weltgeist sandte aus der lichten Halle,
 dich abzurufen zu des Lichts Genossen,
 den Genius ab; im hellesten Kristalle
 der reinsten Woge löscht' er aus den Funken,
 auf daß er rein zurück zum Urlicht walle.“

Pa tudi ta plemeniti izliv pesniške duše ni našel milosti pred bornirano cenzuro! Črtala mu je iz elegije šest tercina, ki jih je potem Prešeren nadomestil s tremi novimi, toda elegija je mogla iziti šele v naslednji 30. številki z dne 25. julija 1835. (Dr. A. Žigon, Dom in svet 1925., št. 8, in F. Kidrič, Ljubljanski Zvon 1925., str. 28.) In kaj je bilo cenzuri v elegiji na poti? Prešernovi krepki verzi, v katerih blagruje mrtvega prijatelja, da ne vidi več, kako se s sirovimi petami tepta najplemenitejše v življenju, kako malo jih je, ki so si priborili, kar je vsem potrebno, kako drzno dvigajo glave ošabniki, ki ne poznajo prave vrednosti človeka, in kako ničevno je često stremljenje najboljših. Ne bo ga več ske-

lela stara rana, da je domovina tuja svojim sinovom, da se le s strahom imenujejo Slovence, da so nenaklonjeni dragim, sladkim glasovom, v katerih jih je vzgojila mati, in služijo le tujim šegam, tujemu jeziku. In to je črtala cenzura Prešernu v njegovi globoko občuteni, nedosežni elegiji!

Globoko užaljen zaradi brezpietnosti cenzure je Prešeren kakor Zevs razsrjen zagrabil lok in puščice ter jih sprožil na svoja cenzorja kanonika Pauschka in Stelzicha v sonetu „Chorwölf“ (glej komentar k temu sonetu — L. Pintar, Ljubljanski Zvon 1897., str. 377). Dr. A. Žigon (Dom in Svet 1925., str. 283) je dvomil, kdaj je nastal ta sonet, ali še pred nemško elegijo Prešernovo ali po njej. Zame je jasno, da je nastal sonet neposredno potem, ko je cenzura zatrla del Prešernove nemške elegije, in da je bil sonet izraz Prešernovega ogorčenja nad brezprimerno strogostjo cenzure. Potrjuje me v tem naziranju zlasti verz: „Steht ab von mir, dem schmerzdurchwühlten, wunden“ — pustite v miru mene, ki mi je od bolesti (zaradi prijateljeve smrti) strto in ranjeno srce.

To jasno kaže, kaj je izzvalo Prešernovo ogorčenje in ostri odgovor.

Prešernu pa se je pridružil in mu prišel na pomoč prijatelj A. Laschan, ki je dal v svojem sonetu „An Freund Dr. Prešeren“ tudi s svoje strani v krepkih besedah izraza svoji ogorčenosti nad cenzuro, oziroma cenzorjem. Laschanov sonet je iz Prešernove literarne zapuščine priobčil dr. A. Žigon v Domu in svetu 1925., str. 282, in natisnjen bo tudi v Kidričevi izdaji. Koncept soneta je v Laschanovi zapuščini. Laschanov sonet nosi datum 13. avgusta 1835. Verjetno je torej, da je sonet, ki je nastal nekako štirinajst dni po objavi Prešernove, Čopu posvečene elegije, vsaj delno odmev ogorčenja zaradi konfiskacije enega dela te elegije, ki se brez dvoma še ni poleglo v Čopovem prijateljskem krogu, v katerem je bilo še razpoloženje za boj proti cenzuri. Pravilno sklepa dr. A. Žigon na že omenjenem mestu iz prve kitice soneta:

„Wie können wir der Liebe Rosen retten
Vor den gesalbten Fäusten des Vandalen,
Der sie ergrimmt schnurstracks will überfallen,
Und aus der Dichtung Frühlinggarten jetten?“

da je moralo Laschanov napad izzvati neposredno nekaj drugega in da mora biti ta sonet v zvezi s Prešernovim sonetnim vencem („Mokrocveteče rož'ce poezije“). Sonetni venec je izšel sicer že leta 1834., toda ko se je zbiralo gradivo za peti zvezek „Čbelice“, so mislili sprejeti v ta zvezek tudi Prešernov sonetni venec. Tedaj pa je najbrž novi cenzor kanonik Stelzich zapretil, da tega ne bo dopustil, in ta grožnja je neposredno izzvala Laschanov sonet v obrambo Prešerna.

To je sicer samo domneva, za katero nimam striktnega dokaza, vendar je verjetna in skušal jo bom podpreti še z drugo mislijo.

Prešernov sonet „Chorwölf“ je naperjen proti Pauschku in Stelzichu, Laschanov sonet pa govori samo o *enem* „Vandalu, ki hoče s svojimi maziljenimi pestmi napasti ‚ljubezni rože‘ in jih iztrebiti iz pomladnega vrta poezije“.

Žigon se ni odločil, na koga meri Laschanov sonet, na Pauschka ali na Stelzicha. Jaz mislim, da je sonet naperjen proti kanoniku Stelzichu. Stelzich je bil gubernialni svetnik ter duhovni in studijski referent pri ljubljanskem guberniju od februarja 1835. in s tem odločujoči cenzor. Pauschek pa je bil „provizorni cenzurni revizor“ (Bücherrevisionsamt. 1822. do 1848. Od imenovanja 1822. do odprave cenzure 1848.: „K. k. Bücher-Revident“, „c. r. Gubernii a libris revidendis“. A. Žigon l. c.). Ko je leta 1834. izšel Prešernov sonetni venec, še ni bilo v Ljubljani kanonika in cenzorja Stelzicha in venec je brez posebnih težav pasiral cenzuro ter našel svobodno pot v javnost. Ko pa so hoteli sonetni venec sprejeti v peti zvezek „Čbelice“, se je pokazala ovira, ki je mogla priti le od „nove metle“ cenzorja Stelzicha, ker pač Pauschek ni mogel nastopiti zoper sonetni venec, ki ga je leto poprej svobodno pripustil. Iz tega sklepam, da se je Laschanova jeza zaradi tega obrnila samo proti nemu cenzorju in da je to moral biti kanonik Stelzich.

Spomin na to skupno borbo Prešerna in A. Laschana proti cenzuri in cenzorjema, katerima je Prešeren zaklical izraz „Chorwölf“ in jima zagrozil, da ju bo zadela Lykambova usoda, pa je prvi del pentametra: „Varji se družbe *volkov*“, ker so bili tudi v Novem mestu, kamor je bil premeščeni Laschan — kanoniki!

Tako bi bila pojasnjena tudi vsebinska stran prvega in doslej neznanega Prešernovega distiha.

V zvezi s tem naj se dotaknem še Laschanovega pisma iz Prešernove zapuščine prijatelju Prešernu, ki bo objavljeno v Kidričevi izdaji. Pismo je datirano v Novem mestu z dne 19. marca 1836. Pismo je skoraj v celoti kritika „Schutta“ Anastazija Grüna s kratkim uvodom, v katerem pravi Laschan: ker se je zanj nehala lagodnost, da bi si iz časopisov in literarnih listov ustvarjal sodbo o knjigah, je to pot sam zapisal svoje kritične misli o Grünovi knjigi in prosi Prešerna, naj milo sodi novega „kritikastra“, ki mu dobrosrčno razkriva prvence svojih opazovanj, občutkov in rezultatov, da jih podredi Prešernovim popravkom.

V A. Laschanovi zapuščini pa je ohranjen rokopis z naslovom „Über Anast. Grüns Schutt.“ „Schutt. 4 Dichtungen mit einem Epilog von Anast. Grün.“ Na zadnji strani je beležka: „Geschrieben im März 1836. zu Neustadt.“

Ta rokopis se bistveno razlikuje od besedila Laschanovega pisma in je obširnejši kakor pismo, posamezni deli pa so docela in dobesedno identični s pismom. Vsiljuje se torej vprašanje, ali gre prioriteta besedilu v rokopisu kritike in je pismo sestavljeno na podlagi tega rokopisa, ali gre prioriteta pismu ter je morda rokopis kritike sestavljen že na podlagi Prešernovega odgovora in njegovih pripomb k pismu.

Za to drugo tezo bi govoril prvi odstavek pisma, kjer pravi: „So habe ich diesmal aus dem *Stegreif* meine kritischen Gedanken über das Buch nieder zu schreiben die Absicht“, in prosi Prešerna mile sodbe. To bi torej pomenilo, da je brez priprave, po prvih vtiskih napisal pismo in da je obširnejši rokopis kritike v Laschanovi zapuščini sestavljen pozneje. Moti me samo datum. Pismo je datirano z 19. marcem 1836., rokopis pa ima beležko „Geschrieben im März 1836.“ Po mojem mnenju ni verjetno, da bi bil Prešeren tako hitro odgovoril na Laschanovo pismo, če je sploh odgovoril, da bi bil mogel Laschan še v marcu na podlagi Prešernovih pripomb napisati dokončno redakcijo kritike, kakor jo kaže rokopis. Zato se nagibam k mnenju, da je rokopis le prvi zapis kritike in da je na njegovi podlagi sestavljeno pismo Prešernu, tako da bi se „aus dem *Stegreif*“ nanašal na rokopis, ne pa na pismo.

Izključeno ni, da se bo dalo to vprašanje še točneje razčistiti, kakor tudi upam, da se bo dalo dobiti iz zapuščine A. Laschana še marsikakšno pojasnilo k povestnici Prešernovega življenja in literarnega delovanja. (Tri pisma A. Laschanu, ki omenjajo Prešerna 1836., 1838. in 1848., sem medtem prejel s pismom g. Viljema Laschana z dne 1. aprila 1935. ter gradivo izročil g. drju. Kidriču.) Škoda je le, da so naši literarni zgodovinarji zamudili priložnost, da bi zaslišali tako važno pričo Prešernovega udejstvovanja, kakor je bil njegov prijatelj Anton Laschan.

Laschan je ostal v Novem mestu osem let, potem pa je služil spet v Ljubljani leta 1844., kot okrajni komisar v Beljaku (do leta 1847.), koncipist in tajnik pri namestništvu v Ljubljani (do leta 1850.), deželni svetnik v Trstu (do leta 1860.) in od leta 1861. spet v Ljubljani ter je bil leta 1869. upokojen. V letu 1848. je bil s sedmimi glasovi (od devetih) v Novem mestu izvoljen za frankfurtski zbor; od leta 1871. do 1882. je bil ljubljanski občinski svetnik, od leta 1874. do 1882. pa zadnji nemški ljubljanski župan (častni meščan od leta 1882.), zastopnik veleposestnikov v kranjskem deželnem zboru (od leta 1878. do 1883.), kjer je bil član finančnega in peticijskega odseka (Slovenski biografski leksikon). V decembru leta 1883. je dobil plemstvo in bil povzdignjen v dedni viteški stan na podlagi statuta avstrijskega reda železne krone; izvolil si je predikat „Moorland“, ker se je kot ljubljanski župan zelo zanimal za kulti-

viranje ljubljanskega barja, segajočega delno v mestni okoliš, in si pri tem pridobil tudi obilo zaslug, ki so dobile priznanje v podelitvi reda železne krone in plemstva.

Z njim, ki je bil tako aktiven član Čopovega in Prešernovega kroga, je zatonilo gotovo tudi mnogo spominov iz Prešernove dobe, ki jih ni zapustil svojemu sinu Viljemu, ker je bila časovna razdalja prevelika. Prešeren je umrl leta 1849., Antonu Laschanu pa se je rodil sin leta 1860., torej 11 let po Prešernovi smrti. In minilo je še dokaj let, preden je bil dovzeten za pripovedovanja in poročila o nekdanjem občevanju svojega očeta s Prešernom. Tako se more razlagati, da gospod dvorni svetnik V. Laschan sam ne hrani nikakšnih osebnih spominov na prijateljsko razmerje med svojim očetom in velikim slovenskim pesnikom. Z veliko ustreznostjo pa mi je dal na razpolaganje vse podatke in zapiske, iz katerih sem mogel črpati dokaze za svoja gorenja izvajanja. Spominski list s Prešernovim distihom pa mi je celó podaril, tako da je zdaj moja last; hranil in čuval ga bom skrbno kot dragocen spomin na največjega slovenskega pesnika.

Gospodu dvornemu svetniku V. Laschanu pa bodi tudi na tem mestu izrečena najiskrenejša zahvala.

PREŠEREN V LASCHANOVI KORESPONDENCI

FR. KIDRIČ

Pisma Antona Laschana, ki jih je dobil g. dr. Fr. Vidic od g. Viljema Laschana s Čušperka ter mi jih pokazal v uporabo (LZ 1935, 177), se tičejo treh važnih momentov v Prešernovem življenju.

Dva Laschanova izvestitelja sta se za Prešerna živo zanimala in utegnila o njem tudi marsikaj vedeti.

Vincenc Rizzi, ki je pisal prvi dve pismi, je bil koroški Nmec, sin okrožnega komisarja v Spittalu. Ko mu je umrl oče, je prišel v Ljubljano k županu Janezu Hradeckemu, ki je bil njegov sorodnik (Wurzbach XXVI; LZ 1881, 579). V Ljubljani je obiskoval 1825—1831 gimnazijo (periohe), 1831—1833 filozofijo (katalogi), a 1834 je postal praktikant pri državnem knjigovodstvu, kjer so ga 1835 imenovali za akcesista (uradni šematizmi za 1835—1839).

Rizzi je bil sošolec Janeza Čopa in Antona Mažgona ter 1829—1831 učenec Matije Čopa. Metelkovih predavanj sicer ni obiskoval (katalogi),